SCIENCE CONNECTS PEOPLE

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF

2026 / No. 1(2)

Contemporary Pedagogical and Philological Research

MADANIYATLARARO KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYA: XORIJDA O‘QIGAN TALABALARNING PEDAGOGIK VA LINGVISTIK MOSLASHUVI

Bafoyeva Mohiniso Fazliddin qizi

Samarqand davlat chet tillar instituti

Annotatsiya. Mazkur maqolada madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyaning mazmun-mohiyati, uning zamonaviy oliy ta’lim tizimidagi ahamiyati hamda xorijda tahsil olgan talabalarning yangi ijtimoiy, pedagogik va lingvistik muhitga moslashuvi masalalari yoritiladi. Globallashuv va xalqaro akademik mobillik jarayonlarining jadallashuvi natijasida talabalarning turli madaniyat vakillari bilan samarali muloqotga kirishish, madaniy tafovutlarni anglash va ularga mos ravishda kommunikativ strategiyalarni tanlash ko‘nikmalariga bo‘lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Tadqiqotda xorijda ta’lim olish jarayonida yuzaga keladigan lingvistik to‘siqlar, madaniy tafovutlar, ta’lim metodlaridagi farqlar, psixologik qiyinchiliklar hamda ijtimoiy integratsiya muammolari tahlil qilinadi. Shuningdek, talabalarning pedagogik va lingvistik moslashuvini ta’minlashda oliy ta’lim muassasalari, professor-o‘qituvchilar va xalqaro ta’lim dasturlarining o‘rni asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: madaniyatlararo kommunikatsiya, kommunikativ kompetensiya, xalqaro akademik mobillik, lingvistik moslashuv, pedagogik moslashuv, xorijiy ta’lim, madaniy tafovut, ijtimoiy integratsiya, til kompetensiyasi, oliy ta’lim.

Kirish

Bugungi globallashuv sharoitida oliy ta’lim tizimining xalqaro miqyosda integratsiyalashuvi, talabalar va professor-o‘qituvchilar akademik mobilligining kengayishi hamda turli mamlakatlar o‘rtasidagi ilmiy-ta’limiy hamkorlikning rivojlanishi madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyani shakllantirish masalasini dolzarb ilmiy-pedagogik muammolardan biriga aylantirmoqda. Xususan, xorijiy mamlakatlarda tahsil olayotgan talabalar nafaqat yangi bilim va kasbiy ko‘nikmalarni

egallaydilar, balki o‘zga madaniyat, til, ijtimoiy munosabatlar va ta’lim tizimi bilan bevosita muloqotga kirishadilar. Bunday jarayon ulardan yuqori darajadagi kommunikativ moslashuvchanlik, madaniy sezgirlik va mustaqil faoliyat yuritish qobiliyatini talab qiladi.

Madaniyatlararo kommunikativ kompetensiya shaxsning turli madaniy muhit vakillari bilan samarali, maqsadga muvofiq va o‘zaro hurmatga asoslangan muloqot olib borish qobiliyatini ifodalaydi. Ushbu kompetensiya faqat chet tilini bilish bilan cheklanmaydi. U, shuningdek, suhbatdoshning madaniy qadriyatlari, urf-odatlari, ijtimoiy me’yorlari, nutqiy xulq-atvori va kommunikativ strategiyalarini anglashni ham nazarda tutadi. Shu sababli xorijda tahsil olayotgan talabalarning muvaffaqiyatli moslashuvida lingvistik bilimlar bilan bir qatorda madaniy va ijtimoiy kompetensiyalar ham muhim ahamiyat kasb etadi.

M. Byramning madaniyatlararo kommunikativ kompetensiya haqidagi qarashlarida lingvistik bilim, sotsiokultural tushuncha, talqin qilish va qiyoslash ko‘nikmalari, kashf etish hamda o‘zaro munosabatga kirishish qobiliyatlari alohida o‘rin tutadi [1]. Mazkur yondashuv xorijda tahsil olayotgan talabalarning yangi madaniy muhitga moslashish jarayonini o‘rganishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyaning nazariy asoslari

Madaniyatlararo kommunikativ kompetensiya zamonaviy tilshunoslik, pedagogika, psixologiya va madaniyatshunoslik fanlari kesishmasida shakllangan murakkab ilmiy tushunchalardan biridir. Uning asosiy mazmuni turli madaniy muhit vakillari o‘rtasida yuzaga keladigan muloqot jarayonini to‘g‘ri anglash, madaniy farqlarni hisobga olish va kommunikativ vaziyatga mos ravishda harakat qilishdan iborat.

D. Deardorff madaniyatlararo kompetensiyani turli madaniy muhit vakillari bilan samarali va maqbul munosabat o‘rnatish qobiliyati sifatida talqin qiladi. Uning fikricha,

ushbu kompetensiyaning shakllanishi ochiqlik, hurmat, madaniy farqlarga nisbatan bag‘rikenglik, bilim va kommunikativ ko‘nikmalar bilan chambarchas bog‘liq [2]. Bu jihatdan qaralganda, xorijda tahsil olayotgan talaba uchun boshqa madaniyatni shunchaki kuzatish yetarli emas, balki uning qadriyatlarini tushunish va mazkur muhitda faol ishtirok etish ham muhimdir.

Madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyani quyidagi asosiy tarkibiy qismlarga ajratish mumkin:

• **Lingvistik kompetensiya** – xorijiy tilning grammatik, leksik, fonetik va semantik xususiyatlarini bilish hamda ulardan kommunikativ vaziyatlarda to‘g‘ri foydalanish.

• **Sotsiolingvistik kompetensiya** – turli ijtimoiy vaziyatlarda nutqiy me’yorlar, murojaat shakllari va kommunikativ odob qoidalariga rioya qilish.

• **Madaniy kompetensiya** – boshqa xalqlarning tarixi, qadriyatlari, urf-odatlari va ijtimoiy xulq-atvor me’yorlarini anglash.

• **Pragmatik kompetensiya** – nutqning maqsadi, vaziyati va suhbatdoshning kommunikativ niyatini hisobga olgan holda muloqotni tashkil etish.

• **Moslashuvchanlik kompetensiyasi** – yangi madaniy va ta’lim muhitida yuzaga keladigan o‘zgarishlarga moslasha olish, muammolarni mustaqil hal qilish.

Mazkur tarkibiy qismlar o‘zaro uzviy aloqador bo‘lib, talabaning xalqaro akademik muhitda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishini ta’minlaydi.

Ayniqsa, lingvistik kompetensiya va madaniy kompetensiyaning o‘zaro bog‘liqligi alohida e’tiborga loyiq. Chunki til nafaqat axborot almashish vositasi, balki muayyan xalqning dunyoqarashi, qadriyatlari va ijtimoiy tajribasini aks ettiruvchi hodisadir. C. Kramschning til va madaniyat munosabatlariga oid qarashlari ham tilni madaniy kontekstdan ajratib o‘rganish mumkin emasligini ko‘rsatadi [3].

SCIENCE CONNECTS PEOPLE

Xorijda tahsil olayotgan talabalarning lingvistik moslashuvi

Xorijda tahsil olayotgan talabalarning moslashuv jarayonida lingvistik omil yetakchi o‘rinlardan birini egallaydi. Talaba yangi mamlakatga kelgan dastlabki davrda kundalik muloqot, akademik mashg‘ulotlar, ilmiy munozaralar, yozma topshiriqlar va rasmiy hujjatlar bilan ishlash jarayonida turli til qiyinchiliklariga duch kelishi mumkin.

Lingvistik moslashuv deganda talabaning ta’lim olayotgan mamlakat tilidan kundalik va akademik kommunikatsiya jarayonlarida samarali foydalanish qobiliyatini rivojlantirishi tushuniladi. Ushbu jarayon bir necha yo‘nalishda namoyon bo‘ladi.

Birinchidan, kundalik muloqotga moslashish muhim hisoblanadi. Talaba yashash joyi, transport, savdo-sotiq, tibbiy xizmat va boshqa ijtimoiy xizmatlardan foydalanishda mahalliy tildagi kommunikativ vositalarni egallashi zarur. Kundalik nutqiy vaziyatlarda erkin muloqot qila olmaslik talabaning mustaqilligiga va ijtimoiy faolligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Ikkinchidan, akademik til kompetensiyasini shakllantirish alohida ahamiyatga ega. Universitetlarda ma’ruza tinglash, ilmiy matnlarni o‘qish, seminar mashg‘ulotlarida qatnashish, taqdimot tayyorlash va ilmiy ish yozish kabi faoliyat turlari talabadan maxsus akademik leksika va nutqiy konstruksiyalarni bilishni talab qiladi. Kundalik muloqotda yetarli darajada til biladigan talaba ham akademik muhitda muayyan qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin.

Uchinchidan, pragmatik moslashuv muhim hisoblanadi. Turli mamlakatlarda murojaat qilish, fikr bildirish, e’tiroz bildirish, rozilik yoki norozilikni ifodalashning o‘ziga xos kommunikativ me’yorlari mavjud. Masalan, ayrim madaniyatlarda professor-o‘qituvchiga bevosita savol berish va o‘z fikrini ochiq ifodalash rag‘batlantirilsa, boshqa madaniy muhitlarda bilvosita muloqot shakllari va ijtimoiy masofaga rioya qilish ustuvor bo‘lishi mumkin.

Shu nuqtayi nazardan, lingvistik moslashuvni faqat grammatik va leksik bilimlarning rivojlanishi bilan cheklab bo‘lmaydi. U til vositalaridan real

kommunikativ vaziyatlarda madaniy jihatdan maqbul foydalanish qobiliyatini ham qamrab oladi.

Xorijiy ta’lim muhitida pedagogik moslashuv xususiyatlari

Xorijda tahsil olayotgan talabalarning muvaffaqiyatli integratsiyasida pedagogik moslashuv ham muhim ahamiyatga ega. Chunki turli mamlakatlarning oliy ta’lim tizimlari o‘quv jarayonini tashkil etish, bilimlarni baholash, mustaqil ta’lim, professor-o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi munosabatlar hamda ilmiy faoliyatga qo‘yiladigan talablar jihatidan bir-biridan farq qiladi.

Pedagogik moslashuv talabaning yangi ta’lim tizimi, o‘qitish metodlari, akademik talablar va ta’lim muhitidagi ijtimoiy munosabatlarga ko‘nikish jarayonidir. Mazkur jarayonda quyidagi omillar muhim hisoblanadi:

1. Ta’lim metodlariga moslashish. Ayrim xorijiy universitetlarda talabalarning mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarni tahlil qilishi, guruhiy loyihalarda ishtirok etishi va individual tadqiqot olib borishiga katta e’tibor qaratiladi. An’anaviy ma’ruza va o‘qituvchi markazidagi ta’limga ko‘proq o‘rgangan talabalar uchun bunday yondashuv dastlab murakkab bo‘lishi mumkin.

2. Akademik mustaqillikni rivojlantirish. Xorijiy ta’lim muhitida talabalardan o‘z vaqtini rejalashtirish, mustaqil manbalar bilan ishlash, topshiriqlarni belgilangan muddatda bajarish va o‘z ta’lim natijalari uchun mas’uliyatni his etish talab qilinadi.

3. Baholash tizimiga moslashish. Turli universitetlarda baholash mezonlari, yozma imtihonlar, loyiha ishlari, taqdimotlar va seminar mashg‘ulotlaridagi ishtirok darajasi turlicha bo‘lishi mumkin. Talaba yangi baholash tizimining talablarini tushunishi va unga mos ravishda o‘z faoliyatini tashkil etishi zarur.

4. Akademik muloqot madaniyatini egallash. Professor-o‘qituvchilar bilan munosabat o‘rnatish, ilmiy munozaralarda qatnashish, savollar berish va o‘z pozitsiyasini asoslash pedagogik moslashuvning muhim ko‘rsatkichlaridir.

Shuni ta’kidlash kerakki, pedagogik moslashuv bir tomonlama jarayon emas. Unda talaba bilan bir qatorda ta’lim muassasasi ham muhim rol o‘ynaydi. Universitet tomonidan akademik maslahatlar, mentorlik dasturlari, til kurslari va xalqaro talabalar uchun maxsus moslashuv dasturlarining tashkil etilishi ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Madaniy va ijtimoiy moslashuvning kommunikativ jihatlari

Xorijda tahsil olish jarayoni talabaning nafaqat til va ta’lim muhitiga, balki yangi ijtimoiy va madaniy muhitga ham moslashishini taqozo etadi. Bunda madaniy tafovutlar, turmush tarzi, diniy va ijtimoiy qadriyatlar, ovqatlanish odatlari, muloqot shakllari hamda shaxslararo munosabatlar muhim omillar sifatida namoyon bo‘ladi.

J. Bennetning madaniyatlararo sezgirlikni rivojlantirishga oid yondashuvlarida shaxsning madaniy farqlarni anglash darajasi va ularga munosabat bildirish qobiliyatiga alohida e’tibor qaratiladi [4]. Mazkur qarashga ko‘ra, madaniy tafovutlarni salbiy hodisa sifatida qabul qilish o‘rniga, ularni o‘zaro tajriba almashish va dunyoqarashni kengaytirish imkoniyati sifatida baholash zarur.

Xorijiy muhitda talaba duch kelishi mumkin bo‘lgan muammolardan biri madaniy shok hodisasidir. Madaniy shok yangi ijtimoiy muhit, notanish kommunikativ me’yorlar va kundalik hayot tarzidagi o‘zgarishlar natijasida yuzaga keladigan psixologik noqulaylik holatidir. Bunday vaziyatda talaba o‘zini begona muhitda his qilishi, muloqotdan chekinishi yoki o‘z madaniy tajribasini yangi muhitga moslashtirishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin.

P. Sobkowiakning xorijda tahsil olish tajribasi bo‘yicha olib borgan tadqiqotida xalqaro akademik mobillik talabalarning madaniy xilma-xillikni anglashiga, stereotiplarni qayta ko‘rib chiqishiga va o‘z madaniy identifikatsiyasini chuqurroq tushunishiga yordam berishi ta’kidlangan [5].

Biroq xorijda bo‘lishning o‘zi madaniyatlararo kompetensiyaning avtomatik ravishda shakllanishini kafolatlamaydi. Buning uchun mahalliy aholi bilan bevosita

muloqot, madaniy tadbirlarda ishtirok etish, xalqaro talabalar bilan hamkorlik va o‘z tajribasini tanqidiy tahlil qilish zarur.

Talabalarning pedagogik va lingvistik moslashuvini rivojlantirish yo‘llari

Xorijda tahsil olayotgan talabalarning samarali moslashuvini ta’minlash uchun kompleks pedagogik va lingvistik yondashuvni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir. Bunda quyidagi yo‘nalishlarga ustuvor ahamiyat berish lozim:

Birinchidan, xorijiy tilni o‘qitishda madaniyatlararo kommunikativ vaziyatlardan foydalanish kerak. Dars jarayonida turli madaniyat vakillari o‘rtasidagi dialoglar, real hayotiy vaziyatlar, muammoli topshiriqlar va rolli o‘yinlarni tashkil etish talabalarning kommunikativ tayyorgarligini oshiradi.

Ikkinchidan, akademik yozuv va nutq ko‘nikmalarini rivojlantirishga e’tibor qaratish zarur. Ilmiy maqola yozish, akademik taqdimot tayyorlash, munozaralarda qatnashish va ilmiy manbalarni tahlil qilish talabalarning xalqaro akademik muhitga moslashishiga yordam beradi.

Uchinchidan, mentorlik va talabalararo hamkorlik dasturlarini rivojlantirish lozim. Mahalliy talabalar bilan xorijiy talabalar o‘rtasida tashkil etiladigan hamkorlik loyihalari, kichik guruhlardagi mashg‘ulotlar va madaniy almashinuv tadbirlari ijtimoiy integratsiyani kuchaytiradi.

To‘rtinchidan, talabalarning refleksiv faoliyatini rag‘batlantirish muhim. Xorijiy muhitda orttirilgan tajribani kundalik qayd etib borish, kommunikativ qiyinchiliklarni tahlil qilish va ularning yechimlarini izlash talabalarning o‘z-o‘zini rivojlantirishiga xizmat qiladi.

Beshinchidan, oliy ta’lim muassasalarida xalqaro talabalar uchun moslashuv dasturlarini takomillashtirish kerak. Bunday dasturlar til kurslari, akademik maslahatlar, psixologik qo‘llab-quvvatlash, huquqiy-ma’muriy yo‘riqnomalar va madaniy integratsiya tadbirlarini qamrab olishi maqsadga muvofiq.

C. Tarchi va A. Surian tadqiqotlarida ham xorijda tahsil olish jarayonida madaniyatlararo kompetensiyaning rivojlanishi faqat madaniy farqlarga duch kelish bilan emas, balki talabaning ushbu tajribani ongli ravishda tahlil qilishi bilan bog‘liqligi ko‘rsatib berilgan [6].

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, madaniyatlararo kommunikativ kompetensiya zamonaviy xalqaro ta’lim muhitida talabalarning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishini ta’minlovchi muhim omillardan biridir. Xorijda tahsil olayotgan talabalar uchun yangi madaniy, lingvistik va pedagogik muhitga moslashish ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, u til bilimlari, kommunikativ ko‘nikmalar, madaniy sezgirlik, mustaqil fikrlash va ijtimoiy faollikning o‘zaro uyg‘unligini talab qiladi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, lingvistik moslashuv talabaning kundalik va akademik muloqotda samarali ishtirok etishiga zamin yaratsa, pedagogik moslashuv yangi ta’lim tizimining talablarini anglash va o‘quv faoliyatini samarali tashkil etishga imkon beradi. Madaniy va ijtimoiy moslashuv esa talabaning yangi muhitda o‘z o‘rnini topishi, turli madaniyat vakillari bilan ijobiy munosabat o‘rnatishi va xalqaro hamkorlikda faol ishtirok etishiga xizmat qiladi.

Shu asosda quyidagi ilmiy-amaliy xulosalarni ilgari surish mumkin:

1. Madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish xorijiy tilni o‘qitish jarayonining ajralmas tarkibiy qismi sifatida qaralishi lozim.

2. Talabalarning lingvistik moslashuvi grammatik va leksik bilimlar bilan bir qatorda pragmatik hamda sotsiolingvistik ko‘nikmalarni ham qamrab olishi zarur.

3. Pedagogik moslashuvni ta’minlashda mustaqil ta’lim, akademik yozuv, tanqidiy fikrlash va interaktiv ta’lim metodlaridan foydalanish muhimdir.

4. Xalqaro talabalar uchun mentorlik, madaniy almashinuv va kommunikativ hamkorlik dasturlarini kengaytirish lozim.

5. Madaniy tafovutlarni anglash, hurmat qilish va ularga moslashish talabalarning shaxsiy hamda kasbiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Demak, madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish nafaqat xorijda tahsil olayotgan talabalarning moslashuv jarayonini yengillashtiradi, balki ularning kelajakda xalqaro ilmiy, ta’limiy va kasbiy hamkorlikda muvaffaqiyatli ishtirok etishlari uchun ham muhim pedagogik va lingvistik asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Byram, M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. – Clevedon: Multilingual Matters, 1997.

2. Deardorff, D. K. Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization // Journal of Studies in International Education. – 2006. – Vol. 10, No. 3. – P. 241–266.

3. Kramsch, C. Language and Culture. – Oxford: Oxford University Press, 1998.

4. Bennett, M. J. Towards Ethnorelativism: A Developmental Model of Intercultural Sensitivity // Education for the Intercultural Experience. – Yarmouth: Intercultural Press, 1993. – P. 21–71.

5. Sobkowiak, P. The Impact of Studying Abroad on Students’ Intercultural Competence: An Interview Study // Studies in Second Language Learning and Teaching. – 2019. – Vol. 9, No. 4. – P. 681–710.

6. Tarchi, C., Surian, A. Promoting Intercultural Competence in Study Abroad Students // European Journal of Psychology of Education. – 2022. – Vol. 37. – P. 123–140.

7. Ward, C., Bochner, S., Furnham, A. The Psychology of Culture Shock. – 2nd ed. – Hove: Routledge, 2001.

8. Gudykunst, W. B. Bridging Differences: Effective Intergroup Communication. – 4th ed. – Thousand Oaks: SAGE Publications, 2004.

9. Williams, T. R. Exploring the Impact of Study Abroad on Students' Intercultural Communication Skills: Adaptability and Sensitivity // Journal of Studies in International Education. – 2005. – Vol. 9, No. 4.

10. Kusiak-Pisowacka, M. Developing Intercultural Competence in an Academic Foreign Language Classroom // Beyond Philology. – 2018. – No. 15/1. – P. 133–154.

SCIENCE CONNECTS PEOPLE